

SPODBUJANJE KRITIČNEGA MIŠLJENJA PRI PREDŠOLSKIH OTROCIH

Nataša Petrič, dipl. vzgojiteljica predšolskih otrok, Vrtec »Martin Krpan« Cerknica

Na začetku se zastavlja vprašanje, kaj kritično mišljenje sploh je. S kritičnim mišljenjem se danes pravzaprav srečujemo že povsod – v šoli, na delovnem mestu, v vsakdanjem življenju. S sposobnostjo kritičnega mišljenja človek pridobi večine, ki so še kako pomembne za uspešno življenje. Za dobrega kritičnega misleca je značilno, da je odprt, fleksibilen, vedoželjen, dobro poučen, preudaren v razsojanju ... Ob tem se poraja vprašanje, ali ne bi bilo smiselno vnesti nekaj filozofije že v predšolsko obdobje in otrokom dati možnost, da se že zelo zgodaj srečajo s kritičnim mišljenjem, jih obenem pripravijo na življenje, ob tem pa spoznati njihov način razmišljanja. Sposobnost kritičnega mišljenja je namreč ključnega pomena, spodbujanje kritičnega mišljenja pa bi moralo postati stalnica, še preden otroci prestopijo šolski prag.

1 Filozofija kot znanost

Beseda filozofija izhaja iz besed *philos* (ljubiti) in *sophia* (modrost) in v grščini pomeni ljubezen do modrosti. Pri filozofiji gre za način mišljenja o določenih vrstah vprašanj. Za filozofe je namreč značilno, da se ukvarjajo z argumenti, tako s sestavljanjem lastnih mnenj kot tudi s kritiziranjem mnenj drugih, ter analizirajo in pojasnjujejo pojme. Sama beseda filozofija predstavlja posameznikov pogled na svet; filozofi se večinoma ukvarjajo z vprašanji, ki predstavljajo smisel življenja (vera, politika, narava, morala in nemorala, umetnost ...) (Fürst in Halmer, 1990; Šimenc, 2006).

2 Filozofija za otroke in spodbujanje kritičnega mišljenja

Šimenc (2006, 137) ugotavlja: »Otroci so radovedni, mladostniki so zdolgočaseni, vmes pa je dvanajst let šolanja. Kakor da bi šola učencem več odvzela kakor dala: dala bi jim sicer zajetno mero znanja, a v zameno v celoti odvzela radovednega duha in jim vrh tega vcepila odpor do razmisleka. V marsičem smo njegovi ujetniki in to je značilno tudi za vsakdanji odnos do filozofije. Po nekem splošnem prepričanju je filozofija odvečno »nakladanje« in izguba časa, še več: pogosto se reče, da filozofiramo, kadar bi se radi izognili tistemu, kar bi nujno morali narediti.«

Mnenje posameznikov je, da je ukvarjanje s filozofijo nesmiselno, vendar je ta miselnost zmotna, saj je filozofija dober pripomoček, s katerim se naučimo jasneje razmišljati in smo uspešnejši pri iskanju odgovorov na izzivalna filozofska vprašanja, tudi z uporabo kritičnega mišljenja (Warburton 2009).

Za dobrega kritičnega misleca je značilno, da je odprt, fleksibilen, vedoželjen, dobro poučen, preudaren v razsojanju ...

Mišljenje pa je močno pogojeno z jezikom. Behavioristični psiholog

Watson (KJE?, V LIT. ga ni!) je trdil, da je mišljenje nič drugega kot jezik – medtem ko mislimo, tiho govorimo. Da bi o neki stvari lahko mislili, naj bi znali uporabiti besede zanjo. Nadaljnje raziskave so sicer pokazale, da mišljenje ni tako zelo odvisno od jezika in da naj bi osebe, ki imajo manj bogat besedni zaklad, vendar poznajo ustrezne besede, bile enako sposobne razmišljati kot osebe z bogatim besednim zakladom (Hayes in Orrell, 1998).

Iz povedanega izhaja, da s spodbujanjem kritičnega mišljenja lahko začnemo oz. moramo začeti že zgodaj v predšolski dobi.

Kritično mišljenje lahko spodbujamo na različne načine:

- Spodbujanje spraševanja in opazovanja

Otroka spodbujamo, da postavlja odprta vprašanja, kot so npr.: »Zakaj mi-

sliš, da je to storil?«, »Zakaj se to počne na tak način?«. V odprtem pogovoru otrok sprašuje ali odgovarja na vprašanja, s tem pa tudi več razmišlja.

• Kako veš?

Vprašanje »Kako veš?« pomaga, da se otroci začnejo zavedati lasne sposobnosti sklepanja.

• Vsaka informacija ni resnica

Otroka spodbujamo, naj ne verjame vsaki informaciji, ki jo sliši, temveč naj nanjo pogleda kritično.

• Spoštovanje druge strani

Otroka poučimo, da lahko vedno izrazi svoje mnenje ali stališče, kadar se s kom ne strinja. Ob tem pa naj spoštuje mnenja drugih ljudi, tudi če se z njimi ne strinja.

3 »Drevo ima srce« in moja raziskava o kritičnem mišljenju pri predšolskem otroku

Namen te moje manjše raziskave je bil vnesti filozofijo med mlajše otroke in s tem preveriti sposobnosti njihovega kritičnega mišljenja. Z raziskavo sem želela preveriti kritično razmišljanje otrok ob postavljanju vprašanj iz izbrane vsebine. Za preverjanje odziva otrok sem uporabila slikanico S. Silversteina z naslovom Drevo ima srce .

Pred izvedbo dejavnosti sem otroke preizkusila v razumevanju prispodobe, da ima drevo srce. To mi je dalo iztočnico za nadaljevanje dejavnosti. Glede na problem raziskave sem

opredelila naslednji cilj raziskave: Ugotoviti, ali starost otrok vpliva na njihovo kritično mišljenje. Glede na zastavljeni cilj sem postavila naslednjo hipotezo: Starost otrok vpliva na njihovo kritično mišljenje.

Značilnosti raziskovalnega vzorca:

Raziskavo sem izvajala v vrtcu »Martin Krpan« v Cerknici in na svojem domu. Dejavnost v vrtcu sem izvedla v skupini otrok, starih 4–5 let, v katero je sicer vključenih 24 otrok, v sami raziskavi pa sta sodelovala le dva otroka, najstarejši v skupini in najmlajši v skupini. Dejavnost smo izvedli v času umirjenega aktivnega počitka. Doma sem dejavnost izvedla s svojo hčerko. Za spremenljivko sem izbrala starost otrok. Razlika med najmlajšim in najstarejšim otrokom je bila namreč dobri dve leti, kar bi po mojih predvidevanjih lahko prineslo zelo različne odgovore med otroki. Pred izvedbo dejavnosti sem otroke preverila v razumevanju metafore »imeti srce«, odgovore pa sem dosledno zapisovala na za to pripravljen list papirja. Na list sem predhodno napisala imena in starost otrok, izbranih za raziskavo. Po prebrani zgodbi ob ilustracijah in ob pogovoru sem si beležila dobesedne odgovore otrok. Nekaj vprašanj sem imela vnaprej pripravljenih, ostala pa so se spontano pojavljala med samim izvajanjem dejavnosti.

Potek dejavnosti

Število otrok: dva otroka v vrtcu in en otrok na domu.

Starost otrok v vrtcu:

- O₁ – 5 let 1 mesec
- O₂ – 4 leta 2 meseca

Starost otroka na domu:

- O₃ – 6 let 5 mesecev

Beleženje odgovorov: sprotno in dobesedno zapisovanje na predhodno pripravljen list papirja (check lista).

Potek dejavnosti v oddelku

S skupino otrok, v kateri sem izvedla raziskavo, sem vse od vstopa teh

otrok v vrtec. Ker sem otroke dobro poznala in sem vedela, kateri otroci v času počitka ne zaspijo, sem se odločila, da dejavnost izvedem v času počitka. Prav otroka, najbolj primerna za izvedbo (zaradi starostne razlike), v vrtcu namreč nista več spala.

Otroka sem povabila v predprostor in ju spodbudila, da se udobno namestita v naslonjačih. Raziskava se je lahko začela. Dejavnost je potekala v smislu njunih odgovorov na moja vprašanja.

- Najprej sem jima pokazala slikanico »Drevo ima srce« in pogovorili smo se o naslovu. Vprašala sem ju, ali ima drevo res srce? Otroka sta odgovorila, da ne.

- Ko sem ju vprašala, zakaj tako mislita, sta mi odgovorila:

O₁: Ne, ker ni mami-
ca pa ni oči.

O₂: Ali sestrice pa
bratec.

- Nato sem preverila, ali razumeta

metaforo, da ima drevo srce. Vedela sta povedati, da imata onadva srce, drevo pa ne more imeti srca, ker ne hodi, ne je in ne pije. Metafore nista razumela.

- Nadaljevala sem z branjem zgodbe, pred tem pa sem ju povabila, naj pozorno prisluhneta, kaj pomeni, da ima drevo srce. Zgodbo sem prebirala ob prikazovanju ilustracij in s tem otrokoma omogočila lažjo predstavo o zgodbi.

- Po prebrani zgodbi sem otrokoma postavila naslednja vprašanja:

Pa lahko ljubimo brez srca?

Oba otroka: Ne.

Zakaj pa ne?

O₁: Ker nismo srečni.

O₂: Ker nikomur ne pomagamo.

O₁: Ja in nismo dobri.

Kako pa je potem lahko drevo ljubilo fanta, če ni imelo srca?

O₁: Ker drevo raste in na njem rastejo jabolka in ne more ljubiti.

O₂: Ne, ker sta prijatelja. Lej, pa samo noge se vidijo (pokaže ilustracijo v knjigi).

Kaj pa pomeni ljubiti?

O₁: Da se poročimo.

O₂: Da se z očijem poročimo.

O₁: Pa to smo že rekli!

Zakaj pa pravimo, da ima drevo srce?

O₁: Pri nas nima srca drevo, samo v pravljici.

O₂: Fant ga je prosil ... vse mu je dalo.

- Po tem vprašanju sem otrokoma ponovno razložila pomen metafore »imeti srce«, saj sem videla, da še vedno ne razumeta njenega pomena. Sledil je kratek pogovor, nato sem nadaljevala z vprašanji:

Kaj pa je drevo dalo fantu?

O₁: Veliko stvari. Sadeže.

O₂: Pa jabolka mu je dalo, je dobil denar.

Pa je bilo drevo potem srečno?

O₁: Ja.

Zakaj?

O₁: Ker je fantu dalo za počitek, da se malo odpočije.

O₂: Ja.

Zakaj?

O₂: Ker je bil tudi fant srečen.

O₁: Pa igrala sta se.

O₂: Ja, ker je bil prijatelj njegov.

Pa je bil fant prijazen do drevesa?

O₁: Je kar šel in je bilo žalostno drevo.

Pa ga dolgo časa ni bilo.

O₂: Pa vse mu je pobral.

Potem pa drevo ni bilo več srečno, kajne?

Oba otroka: Ne.

Zakaj pa ni bilo več srečno?

O₁: Ker ni bilo fanta.

Ali samo zato?

O₂: Pa še zato, ker mu je pobral stvari.

Kam pa je šel fant s čolnom?

O₁: Daleč daleč.

Ampak kam?

O₁: Iz države je šel.

O₂: Mogoče v toplice. Ali pa v Banovce, tam so tud toplice. Ful daleč je to.

Aha, pa se je vrnil?

O₁: Ja.

O₂: Ne.

O₁: Ja pa se je!

O₂: Ne se ni vrnil! (Se nekaj časa pogovarjata.)

Zakaj pa je vedno prišel nazaj?

(Vprašanje namenim otroku, ki je odgovoril pritrdilno.)

O₁: Da je odšel v trgovino.

Po kaj?

O₁: Je hotel denar, da bo kupil stvari.

O₂: Je rabil še druge stvari. (Odgovori tudi otrok, ki ni odgovoril pritrdilno.)

Pa ima fant tudi srce?

O₁: Drevo ima večje srce. Je nesramen, nič ni bil prijazen.

Zakaj tako misliš?

O₁: Vse je pobral drevesu.

O₂: Tisti, ki ima srce, je prijazen.

Pa mislita, da je prav, da nekomu vzamemo stvari, da smo sami srečni?

O₁: Ga moraš lepo prosit. Če ga ne prosiš, si pa brez.

O₂: Če rečeš »plis«, ti da svoje stvari.

Pa je on potem srečen?

O₁: Ne.

Zakaj?

O₁: Ker je on potem tudi brez hrane in pijače.

O₂: In brez igrač.

Kaj pa drevo, drevo je bilo pa srečno?

O₁: Ja.

Ampak zakaj, če mu je vse pobral?

O₁: Zato ker ... ne vem.

Pa je bolje, da damo ali da vzamemo?

O₁: Da damo, je dobro.

Zakaj?

O₁: Potem se pa skupaj igramo.

O₂: Če pozabiš, daš pa drugič.

Se še spomnimo, kaj pomeni »imeti srce«?

O₁: Je priden.

Kaj to pomeni?

O₁: Da da svoje stvari. Če imaš srce, vse daš drugim.

O₂: Ja, je prijazen do vseh.

O₁: Ja ... (Razmišlja.)

- Po dobljenih odgovorih smo še enkrat skupaj prelistali knjigo in se pogovarjali o njeni vsebini zgolj ob ilustracijah. Ob tej situaciji sta se pojavili še dve zanimivi vprašanji:

Kdo je gozdni kralj?

O₁: Fantič ... ne vem.

O₂: Samo taveliki so lahko gozdni kralji.

Res, zakaj pa?

O₂: Ker imajo krone.

Kaj pa fantki?

O₂: (Odkima) ... ker niso odrasli.

Poglejta, zakaj pa sta tukaj narisana dva srčka? (Pokažem na ilustraciji.)

O₁: Ker sta dva fanta.

Ali res?

O₁: Ja, en je narisal en srček, drug pa drugega.

Kaj pa je potem to?

O₁: Kikla. Aja, ker je punca pa fant.

O₂: (Le opazuje in posluša, ne odgovori.)

Potek dejavnosti v domačem okolju

Ker se dobljeni odgovori na zastavljena vprašanja med dečkoma kljub njuni razliki v starosti niso znatno razlikovali in posledično z dobljenim rezultatom nisem bila povsem zadovoljna, sem se odločila, da dejavnost izvedem tudi s svojo 6-letno hčerko.

- Predstavila sem ji slikanico, ji prebrala zgodbo ter postavila ista vprašanja kot otrokoma v vrtcu.

Ali ima drevo srce?

O₃: Mhm, ja.

Kako veš, da ima srce?

O₃: Zato ker je govorilo.

Kaj pa pomeni ljubiti?

O₃: To, da poljubiš nekoga.

Zakaj pa pravimo, da ima drevo srce?

O₃: Hm ... zato ker se je premikalo.

- Po tem vprašanju sem tudi moji hčeri ponovno razložila pomen metafore »imeti srce«, saj je tudi ona ni razumela.

- Po pogovoru sem nadaljevala z vprašanji:

Kaj pa je drevo dalo fantu?

O₃: Sadeže in veje in ... hm ... in deblo.

Zakaj misliš, da mu je vse to dalo?

O₃: Zato ker je potreboval.

Pa je bilo drevo potem srečno?

O₃: Ja.

Zakaj meniš, da je bilo srečno?

O₃: Zato ker mu je dalo vse to pa tudi on je bil srečen.

Pa je bil fant prijazen do drevesa?

O₃: Ja.

Zakaj tako misliš?

O₃: Zato, ker je bilo drevo do njega prijazno. Ampak potem je pa, ko ga je

posekal, pa mu je vzel veje, pol se je pa usedel na hlod, pa je bilo drevo srečno.

Kam pa je šel fant s čolnom?

O₃: V reko, v morje.

Zakaj tako misliš?

O₃: Zato, da bi nabral ribe, da bi imel kaj za jest.

Aha, pa se je vrnil?

O₃: Ja.

Zakaj pa je vedno prišel nazaj?

O₃: Zato, ker ga je imel rad, pa ker mu je dalo vse, kar je mogel imet, kar je lahko vzel.

Pa ima fant tudi srce?

O₃: Ja.

Po čem to sklepaš?

O₃: Kaj pa to pomeni?

Zakaj tako misliš?

O₃: Zato, ker je bil živ.

A samo zato?

O₃: Tudi, ker se je premikal pa tudi plezal na drevo pa nabiral sadeže.

Pa misliš, da je prav, da nekomu vzamemo stvari, da smo sami srečni?

O₃: Ne.

Kaj pa se zgodi, če jemljemo drugim?

O₃: Nimajo nič in pol pa nič nimajo za druge.

Pa je on potem srečen?

O₃: Aa, ne.

Zakaj ne?

O₃: Zato, ker pol oni nimajo nič pa ker so pol drugi srečni, ker jim lahko vzamejo.

Pa je bolje, da damo ali da vzamemo?

O₃: Da damo.

Zakaj tako misliš?

O₃: Zato, ker če ne vprašaš, pol so drugi žalostni, a ne.

Se še spomniš, kaj pomeni »imeti srce«?

O₃: Ne spomnim se.

Kaj sva rekli, zakaj pravimo, da ima drevo srce?

O₃: Zato, ker je vse dal fantu.

No, kaj potem pomeni »imeti srce«?

O₃: Da daš nekomu nekaj, ker imaš dobro srce.

- Tudi s hčerjo sva še enkrat skupaj prelistali knjigo in se pogovorili o njeni vsebini zgolj ob ilustracijah.

Ustavili sva se tudi pri vprašanjih: Kdo je gozdni kralj?

O₃: Tisti, ki živi v gozdu pa ki odloča za gozd.

Kaj odloča?

O₃: Ja to, kaj ne smejo pa da morejo lepo ravnat z gozdom.

Kdo pa?

O₃: Ja, tud lovci pa vsi drugi.

Poglej, zakaj pa sta tukaj narisana dva srčka? (Pokažem na ilustraciji.)

O₃: Zato, ker je še enega narisal.

Kdo?

O₃: Ja, fantek, a ne?!

Ampak zakaj je narisal še enega?

O₃: Da je eden za njega, eden pa za drevo.

Komu pa bi bil srček še lahko namenjen?

O₃: Fantu pa drevesu.

Komu pa lahko narišemo srček?

O₃: Drevesu.

To je v zgodbi. Kaj pa drugače?

O₃: Tud mamici pa očku pa ...

Zakaj pa narišeš mamici srček?

O₃: Zato, da si dobre volje.

Samo zato?

O₃: Pa da si vesela. Pa ker te mam rada.

S tem vprašanjem oz. odgovorom nanj sem zaključila dejavnost.

Evalvacija dejavnosti

Otroka v vrtcu sta bila navdušena, ko sem ju povabila v predprostor s slikanico, ki jima je bila hkrati nepoznana in zaradi živobarvne platnice privlačna. Veselila sta se zgodbe, ki jo bosta poslušala. Pred pričetkom branja smo se pogovorili o naslovu slikanice. Otroka nista razumela metafore »imeti srce« in sta povedala, da drevo ne more imeti srca, saj ni človek. To pripisujem njuni starosti, saj pri teh letih še ne premoreta velike mere abstraktnega razmišljanja. Zanju srce pomeni organ, s pomočjo katerega živimo in ne nekaj drugega, prijaznega.

Nad vsebino zgodbe sta bila navdušena. Ves čas sta z zanimanjem poslušala moje branje in opazovala ilustracije. Sicer sem se bala, da jima bodo nezanimive, ker so zaradi črno-belega efekta manj privlačne, vendar nihče od njiju ni imel pripomb. Ko sem zgodbo pripovedovala ob ilustracijah, sta se otroka vključevala v vsebino. Spretno sta odgovarjala na zastavljena vprašanja in bila pri nekaterih odgovorih zelo izvirna.

Večino odgovorov sta navedla samostojno, nekatere pa sem dosegla z dodatno spodbudo (podvprašanja, kazanje ilustracij). Kljub svoji starosti sta zelo zainteresirano odgovarjala na vprašanja in bila motivirana ter se vključevala v pogovor ves čas do konca izvedbe. Njuni odgovori pa so dokazali, da sta zbrano sledila vsebini zgodbe, kar me je zelo razveselilo, glede na to, da je slikanica bolj pusta in za oko neprivlačna.

Moja hči je prav tako z veseljem prisluhnila zgodbi in opazovala ilustracije. Že med samim branjem je imela ob opazovanju ilustracij veliko povedati. Tako tudi nisva imeli težav ob obnavljanju zgodbe preko ilustracij. Pri odgovarjanju na zastavljena vprašanja pa se je tudi njej zataknilo že pri razumevanju metafore, zato sem jo tudi njej dodatno razložila. Pri nadaljnjih odgovorih ni bilo težav, kar je razvidno iz navedbe odgovorov. Ker sem želela ugotoviti, ali lahko pri njej (glede na starost) bolje spodbudim razmišljanje, sem ji postavljala še dodatna podvprašanja, na katera je tudi odgovorila.

Dejavnost je bila tako v vrtcu kot tudi doma uspešno izvedena, saj so otroci ob navajanju odgovorov uživali, pri tem pa urili svojo domišljijo in govorne zmožnosti.

Kljub temu, da so bili odgovori vseh treh otrok še vedno bolj »revni«, kar se tiče kritičnega mišljenja (dokaj kratki in splošni), pa je opazna razlika v mišljenju med najmlajšim (O₂) in najstarejšim otrokom (O₃). Ugotovila sem, da starost otrok vpliva na njihovo kritično mišljenje.

4 Zaključna misel

Glede na to, da so to otroci, ki še ne premorejo velike mere abstraktnega mišljenja, me je v raziskavi zanimalo, ali so ob primerni literaturi in dodatni spodbudi sposobni kritičnega razmišljanja. Zanimalo me je tudi, v kolikšnem obsegu lahko otroci pre-

ko zgodbe podoživljajo stvarnost in ali so sposobni to stvarnost vključiti v svoj domišljjski svet.

Rezultat, ki sem ga dobila ob koncu raziskave, je pokazal, da so otroci sicer zelo dovtetni za prejemanje novih informacij, vendar pa razmišljajo še zelo na konkretni ravni, kar je tudi njihovi starosti primerno. Razumeli so pomen srca kot

simbol življenja in ljubezni (*»Ljubiti pomeni, da se poročimo«*; *»Srce ima, ker je živ«*), ne pa besede v prenesenem pomenu, kar je bistvo zgodbe. Kljub interesu, ki so ga pokazali, nisem povsem prepričana, da so v celoti razumeli bistvo zgodbe, niti za mojo hčer ne, ki je bila najstarejša med izbranimi otroki. Podani odgovori pa so tudi dokazali, da otroci s starostjo pridobivajo na zmožnostih izražanja in s tem tudi kritičnega razmišljanja.

Sama zgodbe Drevo ima srce nisem poznala, lahko pa rečem, da mi je pustila pečat, saj je čudovita prispevka človeškega življenja. Ljudje bi morali biti dobri po srcu in si med seboj pomagati, tako pa vse prevečkrat v egoizmu gledamo zgolj nase in se ne oziramo na to, da smo s tem morda nekoga prizadeli.

Literatura

- Fürst, M., in Halmer, N. (1990) *Filozofija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Hayes, N., in Orrell, S. (1998) *Psihologija*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Silverstein, S. (2007) *Drevo ima srce*. Celje: Mohorjeva družba.
- Šimenc, M (2006) *Didaktika filozofije: Filozofija za otroke*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za filozofijo.
- Warburton, N. (2009) *Filozofija: Temeljna spoznanja*. Ljubljana: Založba Sophia.